

Ένα ποτήρι νερό,
ένας ελληνικός
καφές, ένα τσιγάρο.

«ΜΙΑ ΠΟΛΥ ΛΕΠΤΗ ΦΕΤΑ ΖΩΗΣ»

Το νέο λεύκωμα του αμερικανού φωτογράφου Ρόμπερτ Μακ Κέιμ αποτυπώνει με ευαισθησία έναν ακόμη σταθμό από το «ελληνικό ταξίδι»: την Κάσο τού 1965.

Το «μονάκριβο ταξί» του Μανούσου και ο Ηλίας Κουλουκουντής.

ΑΠΟ ΤΟΝ
ΜΑΡΚΟ ΚΑΡΑΞΑΡΙΝΗ

Το 1939 ο πεντάχρονος Ρόμπερτ Μακ Κέιμ πήρε ένα δώρο από τον πατέρα του: μια μικρή φωτογραφική μηχανή από βακελίτη. Μοντέλο της Kodak, σε στυλ art-déco, με ικανότητα να παράγει φωτογραφίες διαστάσεων 6,5x4 εκ., αυτή η Baby Brownie προοριζόταν να καθορίσει μια ολοκληρωμένη σταδιοδρομία. Γιός στελέχους της «New York Daily Mirror», λαϊκής εφημερίδας μεγάλης κυκλοφορίας του Γουίλιαμ Ράντολφ Χίρστ, η οποία υπήρξε από τις πρώτες που έδωσαν έμφαση στην εικόνα, ο νεαρός Ρόμπερτ έγινε ενθουσιώδης φωτογράφος που πέρασε από την αναζήτηση ειδησιογραφικού χαρακτήρα σημερινών στα πρόσωπα και στα τοπία. Γοητεύθηκε νωρίς από την Ελλάδα, σε ηλικία 20 ετών, το 1954, και παρά τα πλήθος ταξίδια του

ανά τον κόσμο, από την Κούβα ως την Ανταρκτική, βρέθηκε να επιστρέφει σε αυτήν επανειλημμένα – εμμονικά, σχεδόν. Φωτογράφησε τις Κυκλάδες για το «National Geographic» το 1957, τις Μοκίνες, τη Μύκονο, τη Σαντορίνη, την Πάτμο, τις Στροφάδες. Πολλές από τις εικόνες αυτές έγιναν το υλικό των εκθέσεων του στη Νέα Υόρκη, στο Λονδίνο, στο Παρίσι και τυπώθηκαν στα περισσότερα από 15 βιβλία που έχει εκδώσει ως σήμερα. Το πιο πρόσφατο, με τίτλο «Γράμμα από την Κάσο. 1965» (κείμενα Νίκος Γ. Μαστροπαύλος, έρευνα Μαριλέν Φραγκούλη Κέδρος), κυκλοφόρησε τον περασμένο Απρίλιο από τις εκδόσεις Πατάκη. Συνιστά άλλη μια νοσταλγική αναδρομή στον χρόνο, στην εποχή που οι αποστάσεις δεν είχαν ελαχιστοποιηθεί, ο μεγεθυντικός φακός του Διαδικτύου ήταν ανύ-

παρκτος και ο περιηγητής ταξίδευε για να εκπλαγεί από το άγνωστο.

Από τον Σατομπριάν στον Φέριμ

Ο Ρόμπερτ Μακ Κέιμ είναι οπωσδήποτε μια μοναδική περίπτωση αλλά και ταυτόχρονα μέρος μιας μεγάλης παράδοσης. Η επίσκεψη στις χώρες του κλασικού πολιτισμού, η «Grand Tour» για τους Ευρωπαίους που είχαν τα ανάλογα μέσα, χρονολογείται ήδη στον 17ο αιώνα, είναι όμως κυρίως οι σύγχρονοι συνεχιστές της που μας απασχολούν. Κληρονόμοι των λαμπρών περιηγητών του 19ου αιώνα, από τον Σατομπριάν και τον Εντουαρντ Ντόντγουελ ως τον Λαμαρίνο, τον Ζεράρ ντε Νερβό και τον Γκισάβ Φλομπέρ, οι ταξιδιώτες του 20ού βρέθηκαν να κάνουν το «ελληνικό ταξίδι», κατά τον όρο του Εντμουντ Κίλι, τον καιρό της δραματικής ανατροπής

«Καπετανόσπιτο» στη γειτονιά του Αγίου Νικολάου στο Φρυ.

των πάντων που επέφερε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Μεταξύ 1937 και 1947, στο μέσο αυτής που ο Γιώργος Σεφέρης θα ονόμαζε «η εποχή των Κυκλάδων», ο Λόρενς Ντάρελ και ο Χένρι Μίλερ θα έκαναν γνωστότερη στον κόσμο μια χώρα ειδικά των τοπίων και σαγηνευτικής απλότητας. Η αίσθηση που μετέδιδαν στους αναγνώστες τους προκύπτει με σαφήνεια από τον τίτλο του βιβλίου του Κίλι: «Αναπλάθοντας τον Παράδεισο». Ο Ντάρελ απομονώνεται το 1937-1938 στην Κέρκυρα σε ένα παλιό ψαράδικο σπίτι στο Καλάμι, όπου ο ουρανός εκτείνεται σε «ένα ηρωικό βαθυγάλαζο τόξο» και στην Παλαιοκαστρίτσα, την «ποτισμένη με το ασήμι των ελαιώνων», ανακαλύπτει «μια συνομοσία του φωτός, του αέρα, της γαλάζιας θάλασσας και τον κυπαρισσιών». Φεύγοντας από την Αθήνα για την Κέρκυρα, ο Μίλερ αντηκρίζει το τοπίο του Αιγαίου: «Βγαίνοντας από τη θάλασσα, έτσι σάμπως ο Ομηρος προσοπικά να τα είχε τακτοποιήσει για μένα, τα νησιά ανέβαιναν, κυμάτιζαν σαν φελλοί, μοναχικά,

έρημα, μυστηριακά, μέσα στο φως που αποτραβιόταν». Τελευταίος αυτής της γενιάς, περιπατητής των δρόμων της Ελλάδας στα ίδια δύσκολα χρόνια πριν και μετά τον πόλεμο και επιπλέον στρατιώτης στον αγώνα για την απελευθέρωσή της από τις δυνάμεις του Άξονα ήταν ο Πάτρικ Λι Φέρμορ. Με τη Μάνη και τη Ρούμελη το 1958 και το 1966 έδωσε ανάγλυφα την εικόνα του τόπου και, κυρίως, των καθημερινών ανθρώπων της υπαίθρου, όπως τα δύο «ξυπόλυτα κουρελιάρικα κοριτσάκια» που συναντά να βόσκουν λίγες κατσίκες στην είσοδο της Μάνης: «Ντελικάτες, λεπτοκόκαλες και σοβαρές, δεν θα μπορούσαν να είναι τίποτε άλλο, εκτός από Ελληνίδες: όχι τόσο αυτές του παγανιστικού κόσμου, όσο οι πνευματικές, εξαυλωμένες μορφές που απενίζουν από τους τοίχους της Αγίας Σοφίας και της Ραβέννας, με τον περίεργο συνδυασμό αποστασιοποίησης και καταλυτικής έντασης που εκπέμπουν μέσ' από τα μάτια τους οι ανατολίτισες Παναγίες και αυτοκρατορικές».

Περιμένοντας το καράβι.

Τα σπίτα πέρα από το παλιό λιμάνι της Μπούκας.

«**Το θεελλώδες ταξίδι μας κράτησε 23 ολόκληρες ώρες, με ενδιάμεσες στάσεις στην Κάρπαθο και στην Κάσο. Το κατάντρομα ήταν μονίμως πνιγμένο στα νερά. Οι προμήθειές μας – λίγο ψωμί και τυρί – χάθηκαν στη θάλασσα»** περιγράφει στον πρόλογο του **Λευκώματος** ο **Μακ Κέιμπ**

Παράλιο τοπίο με οδόσημο, αναμνηστικό δωρεάς.

Το «ελληνικό ταξίδι» του Ρόμπερτ Μακ Κέιμπ
Σε αυτό ακριβώς το συνεχές της αναζήτησης και της ανακάλυψης μιας όψης της χώρας κρυμμένης από τους πολλούς ανήκει και ο Ρόμπερτ Μακ Κέιμπ. «Οι ιδιωτικές επιδρομές στην Ελλάδα στρέφονται προς τις λιγότερο πολυσύχναστες περιοχές, συχνά τις πιο δυσπρόσιτες, και τις λιγότερο θεατρικές για τους περισσότερους ταξιδιώτες» γράφει ο Φέρμορ για τις περιπλανήσεις του στην εισαγωγή της «Μάνης». Η παρατήρησή του ταιριάζει και στα βήματα του Μακ Κέιμπ, ο οποίος έλκεται από πιο απομακρυσμένα και λιγότερο προσβάσιμα στον καιρό του νησιά, από τη Σαντορίνη και την Πάτμο στο Αιγαίο ως τις Στροφάδες στο Ιόνιο. Τη δυσχερία της προσέγγισης την περιγράφει παραστατικά ο ίδιος στον πρόλογο του «Γράμματος από την Κά-

σο», εξηγώντας πώς την είδε για πρώτη φορά: «Τον Ιούλιο του 1954 ήμασταν στη Ρόδο με τον αδερφό μου τον Τσαρλς κι έναν παλιό συμμαθητή, τον Δημήτρη Μάνθο. Αυθόρμητα, πήραμε την απόφαση να επιβιβαστούμε σε ένα μικρό μώτορσιπ, 38 μέτρα μήκος όλο κι όλο, με το όνομα "Δωδεκάνησος", για να φτάσουμε στη Σητεία, στην Κρήτη. Το θουελλώδες ταξίδι μας κράτησε 23 ολόκληρες ώρες, με ενδιαμέσες στάσεις στην Κάρπαθο και στην Κάσο. Το κατ'αστρομα ήταν μονίμως πνιγμένο στα νερά. Οι προμήθειές μας – λίγο ψωμί και τυρί – χάθηκαν στη θάλασσα. (...) Ανέβηκα λοιπόν μια απότομη σκάλα, άνοιξα την πόρτα και ένα τεύχος νερού με πέταξε φαρδύ πλατύ στο κατ'αστρομα». Η μοναδική φωτογραφία που τραβήξε στο επεισοδιακό εκείνο πέρασμα ήταν το Φρυ, πρωτεύουσα και λιμάνι της Κάσου. Ήταν αρκετή για να τον κάνει να ξέρει πως έπρεπε να επιστρέψει. Τον Αύγουστο του 1965 του δόθηκε η ευκαιρία όταν ο Ηλίας Κουλουκουνης, συγγραφέας και γόνος της γνωστής κασιώτικης εφοπλιστικής οικογένειας, τον προσκάλεσε στο νησί για να τραβήξει φωτογραφίες που θα εικονογραφούσαν ένα βιβλίο που μόλις είχε ολοκληρώσει. Κατά την παραμονή του ο Μακ Κέιμπ ήπρε εκατοντάδες λήψεις, το σχέδιο της εικονογράφησης όμως δεν ευδοκώθηκε τότε. Πενήντα επτά χρόνια μετά, το τωρινό λεύκωμα περιλαμβάνει 103 από εκείνα τα στιγμιότυπα.

Το παλιό λιμάνι της Μπούκας με το καμπαναριό του Αγίου Σπυριδώνα, οι ψαράδικες βάρκες, τα στενά δρομάκια, τα σιδερένια τραπεζάκια του καφενείου όπου οι κάτοικοι στέκονται για τσιγάρο, ελληνικό καφέ και νερό, το μοναδικό ταξί (μάρκας Opel) της Κάσου, πρόσωπα σκαμμένα από τα χρόνια ή απείραχτα, στην άνθηση της πρώτης νιότης, η θάλασσα ως όριο του τόπου, ο κόσμος που συγκεντρωμένος στην προβλήτα περιμένει το πλοίο που φαίνεται στο βάθος είναι τα θέματα που συλλαμβάνει ο φακός του Ρόμπερτ Μακ Κέιμπ. Καθημερινές στιγμές, όπως κότες που ταϊζονται, κορίτσια που χορεύουν ή αγόρια που παίζουν ποδόσφαιρο, αλλά και μέρες ξεχωριστές όπως το πανηγύρι

«**Το άνυδρο, βραχώδες τοπίο της Κάσου κυριαρχεί στο φόντο, μαζί με τη διάφανη λευκότητα που δίνουν στα ελληνικά νησιά το χρώμα των σπιτιών και η έλλειψη της σκιάς**»

● Ο «ζερβός χορός» στο πανηγύρι της Πέρα Παναγιάς.

του Δεκαπενταύγουστου στην αυλή της εκκλησίας της Πέρα Παναγιάς όπου όλοι φορούν τα γιορτινά τους ρούχα και χορεύουν τη σούστα και τον ζερβό χορό υπό τη συνοδεία λύρας, λαούτου και βιολιού. Το άνυδρο, βραχώδες τοπίο κυριαρχεί στο φόντο, μαζί με τη διάφανη λευκότητα που δίνουν στα ελληνικά νησιά το χρώμα των σπιτιών και η έλλειψη της σκιάς. Οι εικόνες του Μακ Κέιμπ αποτυπώνουν ψηφιδωτές της ζωής στη μικρή αυτή γωνιά του Αιγαίου – τη

«μαγεία της καθημέρας μέρας», έγραφε ο ίδιος στο παλαιότερο του λεύκωμα «Ελλάδα. Τα χρόνια της αβώστηας (1954-1965)». Οι λήψεις αυτές, σε κλάσματα του δευτερολέπτου, αιχμαλωτίζουν «αποσπασματικά γεγονότων», «μια πολύ λεπτή φέτα της ζωής εκείνης της περιόδου». Αυτή η πολύ λεπτή φέτα ζωής όμως δεν ήταν τυχαία, αποτύπωνε μια ιδιαίτερη στιγμή στον χώρο και στον χρόνο. Το πέρασμα του Μακ Κέιμπ από την Ελλάδα συμπίπτει με

● Ο παπα-Γιάννης, ιερέας της Αγίας Μαρίας, και ο Κωστής Μαστροπούλος μια καλοκαιριάτικη μέρα στο Φρυ.

● Αριστερά: Ξημέρωμα στην Μπούκα. Κάτω: Βάρκες τραβηγμένες στη στεριά στην Μπούκα.

το μεταίχιμο μεταξύ μιας εποχής αργών ρυθμών, περιορισμένων επικοινωνιών και έντονης τοπικής ποικιλομορφίας και μιας άλλης όπου η ταχύτητα των μέσων μεταφοράς συνδέει τακτικά μέρη όπου η πρόσβαση ήταν κάποτε αδιανόητη. «Το τοπίο ήταν ακόμη παρθένο» έγραφε ο Μακ Κέιμπ στο «Ελλάδα. Τα χρόνια της αβώστηας». «Τα χωριά σε όλη τη χώρα ήταν όμορφα, όχι μοναχά από αρχιτεκτονική άποψη αλλά επίσης και για τις μοναδικές και

ξεχωριστές παραδόσεις τους. Τα παραδοσιακά ρούχα, τα τραγούδια, οι χοροί, τα φαγητά, είχαν τις ρίζες τους στο παρελθόν αλλά και καμιά φορά και σε πιο πρόσφατες επαφές με ξένους, με Γάλλους, Αγγλους, Γάλλους, Τούρκους. Η πέτρα ήταν το βασικό οικοδομικό υλικό, με όλους τους περιορισμούς που επέβαλλε». Επειτα, όπως σημείωνε ο ίδιος, ήρθαν τα ταχύπλοα σκάφη, οι πτήσεις ταχύτατα, τα τουριστικά πακέτα, τα πλήθη που κατακλύζουν

τους αρχαιολογικούς χώρους. Μαζί τους έφθασε η πολυπόθητη ανάπτυξη και η επίδρασή της έκανε τα «άφθαρτα τοπία» πιο συνηθισμένα. Υπάρχουν όμως ακόμη οι μνήμες των ανθρώπων όπως ο Ρόμπερτ Μακ Κέιμπ που είδαν τα ανέπαφα εκείνα τοπία στο πρώτο τους φως και οι άφθαρτες φωτογραφικές στιγμές όπως ο ίδιος τις ανακαλεί στον πρόλογο του για το ταξίδι στην Κάσο το 1965: «Χαμογελαστά παιδιά, μουσικές, χοροί, ένα νησί γεμάτο ζωή».

ΣΕΙΡΑ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ «ΕΤΗΜΑΜΑ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ» 1965